

RAZORI

LIST ZA DORAŠČAJOČO MLADINO

LETO VIII.

1939./40.

1

T.Kos

Ministrstvo prosvete je z odlokom S. n. br. 40.984 od 29. oktobra 1937 ponovno priporočilo »Razore« za vse meščanske in nižje srednje šole.

Dragi naročniki!

S to številko pričenjamo 8. letnik »Razorov«. Že nova naslovna stran pove, kaj hočejo nuditi letos »Razori« svojim zvestim naročnikom: vse, kar jih zanima! Skušali bomo izpolniti vse tako kakor v preteklem šolskem letu — le, če nam ne bo kaj hudega preprečilo izvesti vseh obljub. Vsekakor pa moramo storiti za »Razore« vse, kar le moremo storiti. Vsi prejšnji naročniki morate pridobiti v letošnjem šolskem letu vsaj enega novega naročnika, posebno pa pridobivajte nove naročnike med dijaki prvih razredov, ki lista še ne poznajo. Pošiljajte nam svoje prispevke: pravljice, potopise, opise znamenitih dogodkov, pesmi, svoje risbe, lepe fotografije naših krajev, uganke, križanke in smešnice. Vse kar bo naš urednik spoznal za zrelo, bomo priobčili v listu. Na delo!

Razpis nagrad

Vsak naročnik, ki se stalno naroči do 10. oktobra na osmi letnik »Razorov«, ima pravico tekmovati za nagrade. Nagrade so lepe. Opozorite vse svoje součence in součenke, ki še niso naročniki, da se do tega časa naroče na »Razore« pri svojem g. poverjeniku. Natančne pogoje za to tekmovanje glej na 3. strani platnic!

Naslovno stran je narisal akademski kipar Tine Kos, ki ilustrira tudi našo uvodno povest »Izgubljena pot«.

Pri upravi »Razorov« lahko naročite mladinsko povest T. Seliškarja »Rudi«. Za vsakih 10 izvodov prejmete 1 izvod za siromašne učence.

PAZI! Naslov uprave: Uprava Razorov v Ljubljani, Gregorčičeva ul. 23.
Naslov uredništva: Tone Gaspari, urednik »Razorov« in upravitelj meščanske šole v Domžalah.

RAZORI izhajajo vsak mesec v šolskem letu. — Letna naročnina 30 din, posamezna številka 3 din. — List izdaja Združenje jugoslovanskega učiteljstva meščanskih šol, ljubljanska sekcija, zanjo odgovarja Anton Fakin, upravitelj meščanske šole v Ljubljani. List urejuje Tone Gaspari, upravitelj meščanske šole v Domžalah. — Za uredništvo odgovarja Pavel Kunaver, upravitelj meščanske šole v Ljubljani.

Tiska tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani (njen predstavnik Otmar Mihalek).

FRANCE BEVK

TINE KOS

1

Bilo je na dan pred božičnimi počitnicami. Zadnja ura pouka. Dijaki so se nemirni premikali v klopih in le z enim ušesom poslušali profesorja. Pogledovali so skozi okna, na sivo, zimsko nebo, ki je viselo nad mestom. Kazalo je, da bo zdaj začelo snežiti.

Filip Kljun je bil v duhu že doma, še nikoli tako raztresen kot tistega dne. Velika glava s svetlimi, kodrastimi lasmi, se mu je venomer obračala v okna.

Doma je bil z dežele, iz Pobrežja, hribovske vasi. Zdaj je bil šele tretje leto v mestnih šolah. Njegov oče je bil trgovec in bi ga rad napravil gospoda. Filip ni bil slabe glave, le preveč je mislil na dom, težka je prenašal življenje v mestu. Oči so mu bile v knjigah, a duh se mu je sprehajal po gozdovih in lokah. S šolo sicer ni bil skregan, vendar si nikoli nista postala dobra prijatelja. Menda je bilo to krivo, da je uganil nekatero nerodnost, ki se jo je že v naslednjem trenutku pokesal. Zadnji dnevi pred počitnicami so mu bili zmeraj v muko. Nikoli ni mogel dočakati, da se odpelje domov.

Ta misel ga je tako prevzemala, da ni več mislil na pouk. Strmel je v kos neba nad hišami in se tiho smehljal predse.

»Filip Kljun!« ga je profesor iznenada poklical. »Ponovi!«

Dijaku je bilo, kakor da ga je zdramil glas trobente. Stal je, se prestopal z noge na nogo, rdel v obraz in se bedasto smehljal. Niti glasu ni bilo iz njega.

»Sedi! In pazi!«

Sedel je. Tovariši so se mu škodoželjno smejali. Misel na počitnice mu je bila malce zagrenjena. Nekaj časa se je delal, kakor da najpozorneje posluša. Potem so mu oči ušle na Ceneta Potočnika, ki je sedel poleg njega.

Ta je bil iz iste vasi kot on, sin ondotnega učitelja. Ves droben in suhljat, le za spoznanje daljši od Filipa. Bile so ga šame oči, ki so venomer vrtale v kako stvar.

Cene je bil dobre glave, eden tistih, ki »knjigo samo pogleda, pa že zna,« kakor pravijo. Rad je bral povesti. Požiral jih je, kakor vrabec češnje, večkrat kar med poukom. Imel je lastnost, da je lahko z enim očesom bral, a z drugim pazil na profesorja. Nikoli ni bil popolnoma nepripravljen ali nepazljiv.

Filip je opazil, da Cene drži na kolenu odprto knjigo in bere.

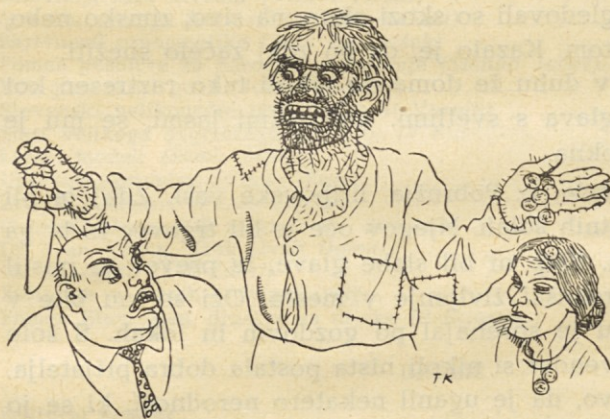
»Kaj bereš?«

Cene ga je svareče ošinil z enim očesom.

»Pssst!«

Profesorju Primožu, ki je bil še mlad in goreč v svoji službi, ni ušel noben šum v razredu. Pogledal je Ceneta in ga poklical:

»Cene Potočnik! Ponovi!«

Dijak je naglo porinil knjigo pod klop in se dvignil. Ni bilo docela točno, kar je povedal. Vendar bi ga nihče ne mogel obtožiti popolne nepazljivosti.

»Sedil!«

Medtem se je Filip polastil knjige. Bral je tam,

kjer je bila odprta. Bila je napeta povest o nekem razbojniku, ki je jemal bogatim in dajal ubogim. Četudi Filip ni pretirano ljubil iztrgati, so ga povesti o razbojnikih vendar zanimala.

Cene ga je rahlo sunil v rebra.

»Daj sem!«

Filip pa nič. Stresel je z rameni: pusti me, žverca! Kaj me nadleguješ! In je bral dalje.

To je tovariša jezilo. Poznal je Filipa in vedel, da knjige ne bo tako zlepa dobil od njega. Tako branje mu je vselej prikrival, dokler sam ni bil pri koncu. Zgrabil je za knjigo in mu jo je hotel iztrgati. Cene pa jo je krepko držal in se pri tem pačil v lica.

Profesor je opazil nemir in se približal med klopmi.

»Kaj se tu godi?«

Filip je hotel knjigo skriti, a mu je z ropotom padla na tla. Pobral jo je naglo in jo stisnil med kolena.

»Kaj imaš tam?«

»Nič.«

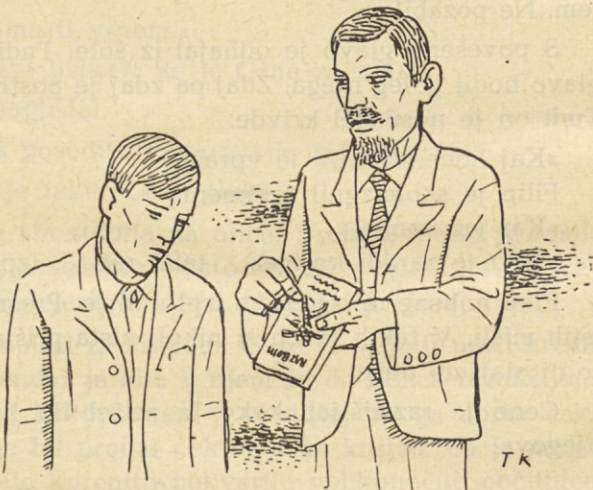
»Kako — nič? Saj vidim. Daj sem!«

»Ne!«

Drzna beseda, ki mu je iz kmečke trme sama zdrknila z jezika. Zavedel se je je šele, ko je zagledal profesorjev zresnjeni obraz in zavzete oči. Zardel je do ušes, se dvignil in mu dal knjigo.

»Lepo,« je dejal profesor. »Prav lepo. Filip, tvoj oče te bo vesel, ko to izve.«

Dijaku je bilo, kakor da mu kožo vlečejo s telesa. Profesor je bil oddaljen sorodnik njegove matere. Kot dijak je pogosto zahajal v njihovo hišo. To znanje je bilo morda vzrok, da se je Filip kdaj pa kdaj malo spoza-

bil. In se je pokesal že v naslednjem trenutku, ko je bilo prepozno. Oče ga je bil Primožu še posebno priporočil, naj ga v šoli trdo prime. Vsako nerodnost naj mu takoj sporoči, da mu bo »izbil muhe iz glave«. Filipu je bilo, kakor da ga ves čas nadzira strogo očetovo oko. Zdaj drznosti ni mogel več popraviti, a se je trudil, da bi vsaj našel kako opravičilo.

»Saj knjiga ni moja,« je izjecljal.

»Čigava pa je?«

Filip je trdo molčal. Tovariša ni maral izdajati.

»Moja je,« se je dvignil Cene.

»Dva grešnika, torej? Vedno lepše. Torej tudi ti, Potočnik? Res lepo!«

Nato je profesor z velikimi koraki odšel k mizi in si nekaj zapisal. Zaplenjeno knjigo je zaprl v predal. Nadaljeval se je pouk. Dijaki so bil tihi in pozorni. Profesora so imeli radi, njegova nejevolja je kot mōra ležala med stenami.

Filip je vprašujoče pogledal tovariša. Kaj je zapisal profesor? Ali mar to pomeni slab red v vedenju? To bi mu bilo nazadnje ljubše, kakor da za zadevo izve oče. Zlò bi bil rad odmaknil v

nedogled, četudi naj mu pozneje tem trše pade na pleča. Nazadnje je bil celo hud na profesorja. Zakaj le polaga tako važnost na to zadnjo uro pouka?

Solski zvonec je zapel, Filip si je oddahnil. Tedaj je zaslišal svoje ime in šinil kvišku.

»Ali je tvoj oče v mestu?« ga je vprašal profesor.

Dijak nekaj trenutkov ni našel glasu.

»Ne,« je slednjič izjecljal. »Stric Peter je tu.«

»Reci mu, naj se za trenutek oglasi pri meni. Saj ve, kje stanujem. Ne pozabi!«

S povešeno glavo je odhajal iz šole. Tudi Cene je s sklonjeno glavo hodil poleg njega. Zdaj pa zdaj je postrani pogledal tovariša. Tudi on je nosil del krivde.

»Kaj hoče stricu?« je vprašal.

Filip je skomizgnil z rameni.

»Kaj jaz vem!«

»Ako je zaradi knjige ... taka reč ... Izplača se!«

Filip nobene ni rekel. Le izpljunil je. Presneto, bil je s Cenetom istih misli. V takih rečeh si nikoli nista prišla navkriž. Vendar mu to ni olajšalo duše.

Cene je razmišljal, kako bi prišel do knjige, ki niti ni bila njegova.

2

Strica Petra nista več našla na stanovanju. Bil je že poobedoval in odšel v mesto. Oče Kljun mu je zmeraj naložil vse polno naročil. Pohiteti mora, da vse uredi.

Tako je naročil gospodinji, naj fanta povežeta svoje stvari in naj prideta v krčmo pri »Črnem orlu«. Ako ga še ne bo, naj ga počakata. A naj se preveč ne mudita, zakaj vlak odhaja ob štirih. Z zadnjim vlakom se jim ne kaže voziti. Še tako bodo imeli temo. In v gorah sneži.

Dijaka sta sama odšla na postajo.

Kako je prišlo do tega? Cene skoraj ni vedel. Na slepo je sledil tovarišu, saj bi mu tudi zaman ugovarjal. In — saj se to njega ni tikalo. Ako bo kaj narobe, naj sam odgovarja.

Filip se je bil razveselil, ko ni našel strica. Ako ga ni, kako naj mu pove, kaj mu je profesor naročil? Da je tu, bi mu ne mogel zamolčati. Stric bi mu bral že na obrazu, da ima nekaj na duši.

Ta tolažba je stala na glinastih nogah. Ali mu bo mar mogel zamolčati, ko pride v krčmo? Ne, res ne! Stric Peter bo odhod odložil do zadnjega vlaka, samo da bo lahko tekkel k profesorju.

Ta misel ga je zaprepaščala. Pomračen je pospravljaj svoje reči. V raztresenosti je pozabil zdaj to, zdaj ono. Vedno znova je moral odpirati kovčeg. Pri tem je neumorno kuhal neko misel.

»Ali imaš denar za vožnjo?« je vprašal Ceneta.

»Imam.«

»In ti ga kaj ostane?«

»Da.«

»Dovolj za eno vozovnico?«

»Ne vem. Čakaj, da preštejem! Da, dovolj je. Zakaj?«

»Posodi mi ga! Doma ti vrnem.«

»Kaj ti stric ne kupi listka?« se je Cene začudil.

Filip ga je jezno pogledal.

»Ako mi ne maraš posoditi, kar povej!« je zarenčal.

»Saj ti posodim,« je rekel Cene plaho.

S kovčegi v rokah sta stopila na ulico. Drobno, mrzlo je rosilo iz oblakov. Nista imela dežnikov, zato sta si ovratnike suknjičev privihala čez ušesa. Bilo je že mračno, ponekod so gorele luči.

Cene jo je molče ubiral za Filipom, ki se je napotil proti krčmi. Ta je bil zamišljen, vendar je bilo v njem že do konca razmišljeno in zapečateno. Bilo je kakor amen v očenašu, da ga doma čaka kazen. Prejšnje leto je bil prodal neko šolsko knjigo, da je mogel v cirkus. To mu je bilo korenito pokvarilo velikonočne počitnice. Branje knjige v šoli in tisti »ne« nista nič proti temu. Toda strah ima velike oči. Vroča želja po neskaljenem uživanju počitnic jih je delala še večje. Oče ne pozna prizanašanja. Temu se je hotel izogniti. Vsaj za zdaj. Ako izve pozneje, ko bo zopet v mestu, morda ne bo tako hudo.

Krčma pri »Črnem orlu« je stala v zakotni ulici. Skozi okna se je precejala medla svetloba. Na uho so udarjali zamolkli glasovi pivcev.

Filip je odprl vrata samo za špranjo in pokukal v pivsko izbo. Tako tiho in previdno, da bi ga nihče ne opazil. Z enim samim pogledom je ošinil sedem pognjenih miz, katerih tri so bile zasedene. Strica Petra ni bilo. A tudi da je bil, bi bil Filip prav tako tiho zopet zaprl vrata. A ni ga bilo in lahko poreče, da ga je iskal. Odšel je, ker se je bal zamuditi vlak. Bil je izhod v sili, ki je vodil v slepo ulico.

Krenil je dalje.

»Kam?« ga je vprašal Cene.

»Na postajo.«

Filip se je vso pot plaho oziral. Ali ne hodi stric za njim? Ni ga bilo. Sedé na vlaku je pritiskal vroče čelo na mokro šipo. Ali ne bo stric Peter pritekel še v zadnjem trenutku? Še nikoli mu niso bile minute tako dolge. Vlak kar ni hotel odpeljati.

Slednjič... Mimo je bežala pokrajina, postaja je izginila v mraku. Filip si je globoko oddahnil. Pomislil je, kako stric čaka

v krčmi, gleda na uro in se jezi. Smešno! Vendar mu ni bilo do smeha. Zakaj ni čakal strica, bodo hoteli vedeti. Vsi izgovori, kakor udarec v vodo. Resnico bodo izbezali iz njega kakor murna iz luknjice. Naložil si je še eno krivdo. Z dežja je stopil pod kap.

Zamižal je in globoko vzdihnil. Da bi bilo mogoče, bi se bil na mestu vrnil.

Vlak je vozil med bregovi. Zunaj je deževalo, debele kaplje so polzele po šipah. Mrak se je zgostil v temo. Začel je naletavati sneg. Sprva redko, a vedno gosteje. V svetlih kvadratnih oken, ki so bežali preko

brega, je bilo videti gosto migotanje snežink. Pokrajina je bila bela, bela, nejasna in silno žalostna.

Dijaka sta se plaho spogledala

(Dalje.)

Danica Gruden

Moč mi svojo, polje, daj!

*Zbogom, časi sončni vsi,
polje naše in poljane!
Zbogom, reka bistra ti,
steze v gaju dobro znane.*

*Čaka mesto v dalji me,
uk in srečo mi ponuja.
Mnogo, mnogo mesto ve,
želje vroče mi obuja.*

*Mnogo, mnogo mesto ve,
v dalji sivi name čaka.
Kaj, ko tega ne pove,
če bo srečna ura vsaka!*

*Zbogom, časi sončni vsi,
polje naše, zelen gaj!
ko odšel bom iz vasi,
moč mi svojo, polje, daj!*

Fran Roš

Mornar Tomo

Dramski prizor

T o m o, bivši mornar; M a r a, stara božjepotnica; M a r k o, starec.

Dejanje se dogaja ob naši obali koncem 18. stoletja.

V bližnjem ozadju morje. V ospredju kamenit svet. Desno ribiška koča z ribiškimi orodjem. Na klopi sedi Tomo, grize kos kruha, ob njem je popotna vreča.

M a r a (*prihaja počasi z leve, oprta ob palico, zagleda Toma, enotono moli*): Marija, mati usmiljenja, k tebi potujem, da si izprosim tvoje milosti! K tebi na Trsat! Ne zavrzi moje molitve, moj glas naj pojde k tebi! Ti vidiš vso našo bedo! Letos kakor vsako leto hočem k tebi. Kakor lani tudi letos, ali letos morda zadnjikrat, saj so že tako slabotne moje sile, moje zadnje. Saj ni več lepo na tem svetu...

T o m o (*brezbrižno*): Na Trsat? Imate dolgo pot.

M a r a (*obstaja*): Dolga je ta pot meni, starki. Tudi ti potuješ? Kaj delaš tu na tem kraju, pri tej hiši? Kaj ni nikogar tu? Je hiša brez ljudi?

T o m o: Mislim, da ni nikogar tu. Morda so ljudje na morju, morda v pristanu. Ne briga me.

M a r a: Ti tu samo počivaš?

T o m o: In prigrizujem. Je trd ta moj kruh, ta zadnji kos mornarskega kruha.

M a r a: Si bil mornar Benečanom, našim gospodarjem?

T o m o: Dvanajst let in nikoli več.

M a r a: Dvanajst let ni mnogo, ali v beneški službi jih je dovolj. Ti oholi Benečani, kakor da so prvi in edini na svetu, kakor da smo mi tu rojeni samo zato, da nam sedijo na vratu. U, ta beneška gospoda!

T o m o: Konec je njihove slave!

M a r a: Večno jim bomo sužnji.

T o m o: Beneškega leva bolijo zobje, ne more več grizti.

M a r a: Kaj govoriš, usmiljeni Bog! Ne norčuj se, predolgo sem na svetu! Beneški lev nas je grizel toliko stoletij, nas bo grizel še. Ni nam pomoči.

T o m o : Ne bodo nam več pili krvi.

M a r a : Toliko časa nam jo že pijejo, pa nam je ne morejo izpiti. Tudi tebi je niso. Ti nisi iz teh krajev?

T o m o : Doma sem izpod Učke.

M a r k o (*prihaja z leve*).

M a r a : Marko! Ste torej doma in živi ste še.

M a r k o : Ah, Mara! Tudi letos potujete?

M a r a : Na Trsat, kakor lani.

M a r k o : Saj je letos kakor lani grdo na svetu. (*Tomu.*) Samo vam je bilo morda lepo na svetu, če prihajate od daleč.

T o m o : Potujem tod mimo, iz beneške službe, iz mornarske službe. Tudi vojaki, naši ljudje, na tisoče jih je, se vračajo.

M a r k o : Saj to je! Sami smo dajali Benetkam moč, ki nas je davila. Sami smo jim suženjsko služili za umazane denarje, pomagali smo jim širiti oblast in polniti žepe brez dna. Vsega tega je kriva ta naša revščina, ki nam ne da dihati, ne da nam, da bi bili samosvoji, ponosni. Ubijati smo se dajali za njihovo slavo, njim v dobiček.

M a r a : Joj nam!

T o m o : To bo zdaj drugače.

M a r k o : Prihajate iz Benetk. Ali je res, kar čujemo, da je beneška slava v zatonu? Da je Benečane vendar Bog s pravičnim očesom pogledal in udaril po njih?

T o m o : Vse to je res. V samih Benetkah so se Benečani bili med seboj. In francoskega kapetana so ubili. Bonaparte, veliki general francoski, je zato vojno pričel z beneškim dožem. Ta je kmalu pogum izgubil in se je umaknil. Nas vse, tisoče naših ljudi, so odpustili iz službe. Vojakov nimajo več. Bonapartu so morali izročiti ladje, topove in ves denar, pa še doža, ki je zdaj v ječi. Beneškemu levu so izruvali zobe. Bonaparte mu jih je izruval.

M a r k o : Zobe, ki so nas v meso grizli toliko časa. In pravijo, da zdaj Bonaparte še k nam hoče. Morda nam bo potem bolje. Pravijo, da se zdaj kralju ogrskemu, avstrijskemu cesarju Francu, tudi hoče te zemlje, naše zemlje.

T o m o : Nič se ne ve, kako in kaj bo zdaj.

M a r k o : Jaz pa sem že včasih menil, da bi to kdaj vendar moralo biti drugače. Kaj smo le zato rojeni, da drugim služimo? Saj imamo svojo zemljo, svoje morje. Ali po našem morju plovejo vse ladje pod tujo zastavo, samo ti revni ribiški čolni so naši. Naši ljudje, tako dobri vojaki in mornarji, za tujo slavo so se borili in

umirali. Če že morajo umirati, čemu ne bi umirali za našo slavo, za svojo zemljo, za svoje morje? Za to naše morje, ki je bilo nekoč pod velikim Tomislavom vse naše in slavno?

T o m o : Naše okno v svet, lepo, sinje in mogočno je, ali tujec si ga je prilastil. (*Vstane, gleda k morju, tudi Marko in Mara.*) Tako sem si želel, da bi gledal to morje spet z naše obale kot prost človek, ne več kot beneški mornar. Saj vem, da sem Slovan, to naše ime zaničujejo tam, a vendar hočejo, da jim vsi služimo, da jim poljubljamo pete, ki nas tišče k tlom. Spet gledam to morje, kako mirno je danes, kako je neizmerno v svoji lepoti, kako je svetlo v soncu, v svobodi.

M a r k o : In po tem morju bodo spet plule naše ladje, velike, ponosne ladje z našo zastavo. Čuvale nam bodo zemljo in morje. Nam bodo nosile bogastvo. Vodili jih bodo naši mornarji, v našo slavo. Jaz sem star, tega ne doživim več. O, vse bo tedaj maščevano!

M a r a : Za božjo voljo! To mislite? Kaj bi bilo to mogoče?

T o m o : Tako bi kdaj moralo biti.

M a r k o : Naše morje! Svobodno, veliko, jasno, lepo! Naše ladje! Naše bogastvo!

T o m o : Morda tega ne bo nikoli.

M a r k o : Ah ne! Kako me je vsega zmedlo! Saj vem, zdaj je ta zemlja brez gospodarja, pa bo segel Bonaparte iz Benetk še semkaj po nas. In Avstrijci bodo tudi prišli. In Ogrji bodo silili semkaj. Vsi drugi se bodo prepirali in borili za to našo obalo, za naše morje, le mi se ne bomo. Služili bomo komur koli.

T o m o : Na večne čase?

M a r k o : Ne, ne do konca dni. Čez sto let, morda čez dve sto let, ali pa še kasneje se bodo tudi naših poznih otrok otroci zbudili. Ne bodo več hoteli drugim služiti. Hoteli bodo prosto in lepo živeti in sebi biti gospodarji. Močni bodo v slogi. In tedaj...

T o m o : Tedaj bo temu morju zagospodaril naš rod.

M a r a (*sklene roke*): Marija, mati usmiljena! K tebi potujem na Trsat, morda je to moja zadnja pot. Ne zavrzi nas, ozri se na našo bedo! Pomagaj, kraljica nebeška!

T o m o : Da zavladamo svoji zemlji.

M a r k o : Da bomo gospodarji svojemu morju.

M a r a : Ozri se na našo bedo! Daj nam živeti!

(Zavesa pade.)

Najmlajši rudar

Potem, ko je Ivan prestal vse preizkušnje trdega dela na dnevnem odkopu, ko je prenehal potiskati vozičke po ozkem tiru in ko je že odslužil pomočniško dobo s krampom in lopato visoko zgoraj pod Dobrniškim hribom, ki s svojim razstreljenim skalnatim osrčjem srepo zre v dolino, je nekega večera v zgodnji pomladi sedel na hišnem pragu in razmišljal. Jutri pojde skupaj z očetom prvikrat v jamo. Z očmi premerja vse, kar je v teh dveh letih izpolnil. Nad njim so terase izkopane zemlje, le tukaj so položene

Rudarska naselbina

ozke tračnice, po katerih drdrajo male bencinske motorke, tod so naloženi v dolgih, skoraj nepretrganih vrstah jamski hlodi, po ozkem kanalu dere v potok umazana voda, ki jo črpalke noč in dan poganjajo iz rovov. Visoko gori nad njegovim domom so pravkar

zažigali mine. Oster pok in nato votlo grmenje rušечега se skalovja hrumi po ozračju in odmeva od vseh hribov. Zvenenje lopat, verig, koles in vseh najrazličnejših strojev — žag, žerjavov, lokomotiv, se tod spreminja v en sam nepretrgan jeklen zvok, ki niti ponoči ne zamre.

Rudarsko naselje je potisnjeno v hrib. Njegova mati pravkar seje drobno seme raznega sočivja v skopo odmerjeno zemljo in čeprav je na pogled vse od sile skromno, potisnjeno v stran od lepega življenja, ki ga žive tam doli, v hišah sredi vrtov, je Ivanu vse to prav tako drago in važno kot onim tam doli njihovo. Tu se je rodil, tu za tem oknom spi, tu sta njegova mati in oče rudar. Da, rudar!

Mar je to res tako velika stvar, da mora Ivan razmišljati in prav hudo razmišljati? Seveda je to velika stvar! Ivan pozna podzemlje, čeprav ga še ni videl. Živi nad njim. Prav pod njim je zemlja navrtana navzdol in počez, tod so nevarna mesta, tam so kritja, rovi in jaški se križajo, vozički prevažajo črno, lesketajočo se rudo,

spodaj je vroče, vlažno, zadušno, zračne cevi so speljane do kraja rova... Nemiren je. Že prav, da vse to ve, toda v resnici je morda vse to drugačno, večje, imenitnejše?

Mrak se je bil napravil. Trdi koraki odmevajo med hišicami, rudarji se vračajo. Že sliši od daleč očeta, kajti njegov oče je velik, močan in kadar stopa po cesti, stopa varno, počasi. Tako stopajo vsi rudarji, ki so se dvignili iz jamel

»Da, jutri pričneva skupaj!« dé trdno oče, ki sedi pri mizi. »Ali se ti hlače tresejo? Tam je drugačen svet, boš videl, kako boš oči obračal, kajti tam smo skopi s svetlobo!«

»Oh, kaj bi ga plašil! Ivan že ve, kako je treba. Mar ni tvoj sin in ti si rudar, ki ga je treba iskati,« govori mati mehko in prepričevalno.

Seveda, to očetu dobro dé in kar na smeh mu gre, ko vidi Ivana, kako ga na skrivaj opazuje, kakor da bi hotel z njegovega lica razbrati tiste strašne tri noči, ki jih je pred leti preživel v napol podsutem rovu. In že pripoveduje spet in spet. Toda Ivan že leži v postelji, kajti ob štirih zjutraj ga bo oče potresel za rame.

Od vsepovsod done koraki. Ivan je že napravljen. Najslabšo delavno obleko je dal nase, oče stoji v kuhinji in na glas sreblje vročo črno kavo. Mati pripravlja malico. Kajpak, kruh je poglavitno, toda za Ivana ga namaže malce z mastjo, kajti tak bolje tekne in ko stopi Ivan v kuhinjo vidi, da je mati osnažila podobo svete Barbare, zaščitnice vseh rudarjev in tako zdaj podoba nekako svetlo gleda na vse tri ljudi, ki jim je ta dan tako pomemben in važen. No, oče je trd, kakor so vsi ti možakarji. Toda trd samo na oko. Srce pa je veliko, le nežnost ostane skrita v globini za velike trenutke, kadar mora zares priti na dan. Mati pa je mehka. Ta je poslednji, kajti eden je v Franciji, drugi je pri vojakih in še ta edini, ki ga tako neizmerno ljubi, bo stopil danes pod zemljo, kjer preži na rudarje tisoč nesreč. Prisrčno ga stisne k sebi in njeno srce mu želi sreče, mnogo sreče.

»Zdaj pa le!« zapove oče, ki je že na cesti.

Vzpenjata se v hrib. Tovariši ju prehitevajo, pozdravljajo se, tema je še. Nešteto lučic gori po vsem rudarskem ozemlju, kajti to delo nikdar ne prestane. Pred njima so temne zgradbe in zgoraj na stolpu se vrtita ogromni kolesi, po katerih se navija debela žična vrv dvigala, ki ju bo ponesel s površja. V prostrani sobi se razviščajo rudarji, pazniki dele svetilke-jamšarice in vsakdo dobi svojo številko. Osnažene so in gore z lepim svetlim plamenčkom.

»O, naš najmlajši!« vzklikne paznik, ko mu izroči svetilko. »Pazi nanj, Jaka!«

Seveda, saj bodo vsi pazili nanj! Starejši rudarji ga obkolijo in vsi gledajo v njem svojo mladost. Pred kolikimi leti je bilo, ko so tudi oni tako stali, zaprepaščeni pred nepoznanim svetom?

Dinamo zveni, zvonec se oglasi in dvigalo je pripravljeno. Vstopijo. Osem mož. Ivan je zdaj mož! Da, mar ni paznik zapovedal: »Osem mož!« Spet glas zvonca. Nehote se je prijel očeta. Padajo.

S. J. D. 1912

Mlada rudarja

Zemlja se je odprla. Nad glavo mu zveni, električna lučka sveti na obraze osmih mož in oče mu pokaže številke, ki se zunaj ob črnem jašku za hip pokažejo osvetljene: 20 m, 50 m, 100 m, 150 m. Rachel sunek. Dvigalo je obstalo. Oče ga potegne za seboj, kajti tu je delo, tu so minute štete, tu ni časa za občudovanje in strmenje.

Stoje na križišču treh velikih rovov. Tu je še električna luč. Oče stopa pred njim. V zaklonu prejmeta lopato in močno rovnico in kadar pribuči po tiru vlak, se tesno stisneta med opa-

že. Tu je malo prostora. Tu je vse preračunjeno, vse stisnjeno, da človek le za silo giblje in Ivanu se je zdelo potem, ko se je zastrmel v odprtino jaška, kakor da so to velikanske žile črne zemlje, po katerih polje utrip tega podzemskega življenja. Tod, po glavnem rovu, ki je razsvetljen, vozijo majhne električne lokomotive premog k dvigalnim jaškom in obrazi strojnika ter zaviračev so črni in potni. Ves rov je kajpak opažen z jamskimi hlodi in gorje, če bi le-ti popustili.

Ivan stopa za očetom. Vsi drugi tovariši so se že porazgubili po manjših stranskih rovih in čim dlje stopata, bolj na gosto se ti stranski rovi izgublajo v nedogled. Iz teh je slišati žvenket kram-pov in prodorni glas vrtalnega stroja. Globoko v stranskih rovih svetijo samo jamšarice. Izpod stropa curi voda. Mnogi že izčrpani rovi so zasuti, to so žile, ki so že odmrle. Ko stopata mimo velike stene, ki je opažena celo z betonom mu razloži oče.

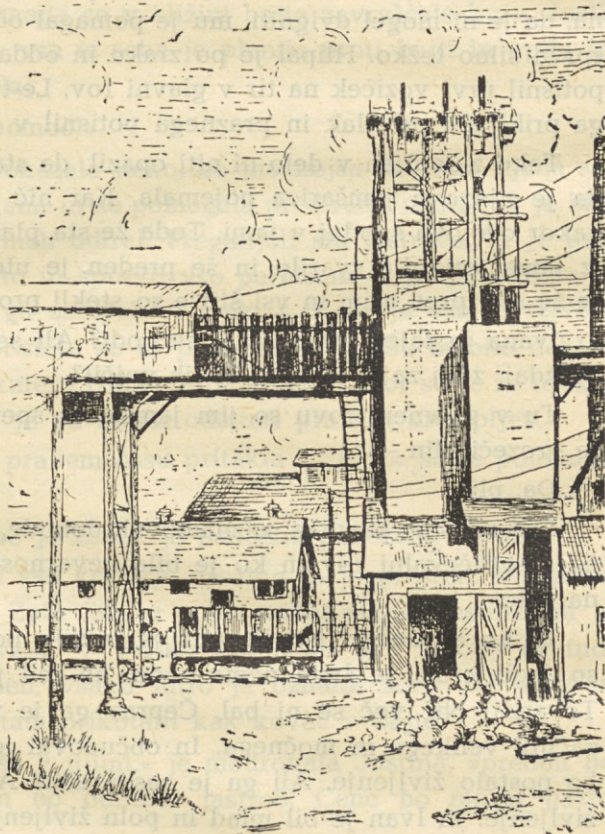
»Vidiš, tule je bilo, nekako trideset metrov odtod, ko nas je zasulo. Podstropni opaži so popustili in ko smo jih že hoteli nadomestiti, so se odkrušili še nadaljni in zemlja je pritisnila. Saj veš, Francetu je zdrobilo glavo, meni zlomilo nogo, tretji pa se je zadušil v zemlji. Tri dni in tri noči je trajalo, preden so se reševalci dokopali do nas.«

Glas v teh temnih rovih čudno zamolklo utihne. Tu nič ne odmeva, vse je skrivnostno in napeto, kakor da bo zdaj zdaj skočilo iz teme in te pograbilo nekaj hudega.

»Kakšnih petdeset metrov pod nama pa je lanska eksplozija pokončala oba naša soseda!«

V rovu, ki so ga prav te dni načeli v zemljo sta se ustavila. Tu je bila tema. Njuni jamšarici sta le za silo razsvetljevali ta del podzemlja. Jamski opaži so bili še sveži, dva rudarja sta že zamahovala s krampi.

»Tako, tu bova pričela!« pravi oče in potisne prazen voziček pred vdolbino. Obesil je jamšarico na hlod.

Vhod v rudnik

V predelu, ki je bil precej ob strani od prezračevalnega rova, je bilo zatoхло in soparno. Oče si je slekel srajco in gol do pasu se je upognil pod strop in je začel lomiti sklade premoga. Ivan je nakladal. Oba sta molčala. Tudi onadva nasproti sta bila tiho. Toda Ivan je kmalu občutil, da je isto delo zunaj na soncu tu pod zemljo mnogo bolj težavno. Kmalu je bil ves moker in tudi sam se je slekel do pasu. Hrbet ga je bolel, kajti z lopato ni mogel tako na široko zamahovati kakor zunaj. Kadar je bila gruda premoga tolikšna, da je ni mogel dvigniti, mu je pomagal oče. Da, to delo je bilo sprva silno težko. Hlupal je po zraku in oddahnil se je zelo, ko je potisnil prvi voziček na tir v glavni rov. Le-tu ga je prevzel drugi, ga priključil na vlak in praznega potisnil v stranski rov.

Tako zatopljen v delo ni niti opazil, da sta onadva odskočila in da je njegova jamšarica pojemala. Kar nič ni hotela tako goreti kakor očetova spodaj v jami. Toda že sta planila sosednja tovariša iz jame, kriknila svarilo in še preden je utegnil pogledati očeta, je že stal pred njim in vsi štirje so stekli proti velikemu rovu.

Ivana je zajela groza. Kaj se godi? Ali se zemlja lomi? Ali jih bo zdaj, zdaj zajel plamen in jih uničil?

Tu v glavnem rovu so jim jamšarice spet svetlo gorele. Torej je grozeči plin —?

Da, plin!

Obvestili so paznika, zaznamovali dohode, priklopili rov s cevjo na prezračevalni rov in ko je bila nevarnost minula, so se vrnili na delo.

In ko so sedeli potem, ker je minilo pol šiheta, ob malici in so jedli kruh, je Ivan nemo sedel ob teh preizkušenih rudarjih. Tovariši! Nič več se ni bal. Čeprav ga je vse telo bolelo, se je začutil velikega in močnega. In občudoval je to silno delo, ki mu bo postalo življenje. Ali ga je zasovražil? Ah, ne, delo je vendar življenje. In Ivan je bil mlad in poln življenja.

Ko so pojužinali, je pograbil lopato in je mislil na mater. In že ve, kaj ji bo kupil, ko bo prejel prvo plačo tu pod zemljo. V nedeljo jo bo peljal venkaj v zeleni gozd in ji bo zviška pokazal to dolino.

»Vidiš, mati, prav tamle koplje tvoj sin!« bo dejal materi. »In tvoj mož. In tisoč mojih tovarišev. Delo je težko, pa nas dviga. Zunaj je sonce in nebo. Spodaj pa je tema in zato vsi mislimo na vas, ki ste naši, naše sonce!«

In tako mine prvi dan. Ko se vrne na zemljo je črn v obraz, toda v srcu je mož. Postal je rudar!

Napadi pri Županovih

Justina je plela njivo. Delo ji je šlo še kar nekam od rok, četudi ni bila trdnega zdravja. Le dolgčas ji je bilo na vso moč, saj ni mogla z nikomer poklepetati, a brez obiranja ljudi je težko živela. Zato ji samota ni prijala. Vseokrog je vladal blažen mir, sonce je prijetno grelo, a iznenada so v bližini bajte zavreščale kure. Justino je vrglo na noge, vsa iz sebe je planila proti bajti in vpila je, kolikor ji je sapa dala:

»Zefa, Zefa, na pomoč!«

Na pragu se je pokazala nekoliko močnejša deklina, njena sestra. Mahala je z rokami in se pomagala predirati Justini, da je bilo kakor bi ju kdo na meh odiral. Pregarjali sta jastreba, ki je predrzno krožil nad bajto in spravil vso perutnino v preplah. Zefa je pograbila poleno in ga zalučala v zrak, a Justa je samo vreščala od strahu za kure. Stisnile so se po vseh kotih. Da ni bilo deklet, bi si jastreb gotovo katero izbral za pojedino, kakor se je že tolikokrat primerilo. Tako je pa moral odleteti praznih krempljev.

»Sreča, da sem v pravem času pritekla z njive,« se je pohvalila Justina.

»Mojega polena se je zbal,« je ponosno poudarila Zefa.

Potem sta sklicali vso kokošjo družino in jo prešteli. Manjkalo ni nobenega kljuna. Zefa jim je vrgla nekaj zrnja, Justina jih je pa materinsko milovala. V veliko korist so bile kokoši in tudi petelin je bil potreben, vsako jutro je oznanil zoro. Za jajca in kure se je pa tu in tam prikotalil kak kovač v bajto.

»Bog ve, kaj bo še z njimi,« je modrovala Justina, »preden bo leto okoli. Vse nam bo odnesel jastreb. Cenc bo moral paziti na nje.«

V mislih je imela brata, ki je še hodil v šolo in so ga doma vpregli za karkoli že. Ta dan je šel z očetom v gozd. Spotoma je zagnal krave na pašo in zvečer sta se z njimi vrnila k bajti. Pri večerji sta Zefa in Justina zaupali svojo skrb očetu, ki ni bil preveč zgovoren mož. Poslušal ju je z resnim obrazom, zajemal močnik in ko sta mu vse povedali, je potrkal z žlico po mizi.

»Zaradi kur je že dosti govorjenjal«

Bil je precej utrujen in ga usoda perutnine ni ganila. Že z rajno ženo se je zaradi nje pogosto sporekel in se jezil, da kure puščajo

perje v senu in se zmeraj motovilijo pod nogami. Ko pa Zefa le ni mogla spraviti jezika za zobe in je venomer dopovedovala, da bo treba nekaj narediti zastran kur, in še ko ji je Justina vneto pri-trjevala, je moško odrezal:

»Jastreb naj jih kar znosi, še ustregel mi bo. Ali pa za kure najamemo pastirja, drugače jih ne otmemo, smo vse preveč pod skalami.«

Borna Županova domačija je stala na samem visoko v hribih. Imeli so nekaj njiv, ki sta jih obdelovali dekleti, dočim je moral oče pogledati za drugim zaslužkom, da so spravili skupaj za sol in petrolej, pa za obleko in kar še mora biti, da človek ne živi kakor divjad. Samotno domačijo so ljudje zato krstili za Županovo, ker se je stari oče sedanjega gospodarja rad pošalil pred dolinci, da je gori v hribih sam svoj župan. Sedanji gospodar ni kazal njegove vedrine, Cenc je bil pa bolj žive krvi in gibčnega jezika, samo vselej mu niso dali, da bi govoril. Pomenek o kurah je po-slušal s skrivnim nasmehom.

»Ali ste videli danes kaj zrakoplovov?« je na lepem vprašal.

Sestri sta ga debelo zijali in še oče je postrani pogledal nanj.

»Kaj pa ima zrakoplov s kurami?« je vprašala Justina.

»Mislim, da ima!« se je postavil Cenc. »Zrakoplov prevaža pošto, ljudi. Tam, kjer so velike ravnine, sejejo z zrakoplovom žito, drugod pa mečejo bombe nad ljudi. Zrakoplovi z bombami so za nas prav tisto, kar je jastreb za kure. A ljudje se branijo.«

»Kure se ne morejo, nimajo take pameti, zato jih boš pa malo popazil,« je rekla Zefa.

»Kurji pastir pa ne maram biti!« se je branil Cenc.

Zefa mu je požugala, naj se nikar ne punta. In ker oče ni maral, da bi se mlajši upirali, je Cenc molčal ter na tihem kuhal jezo na sestro. Ni se bal jastreba in tudi nič hudega se mu ni zdelo, da bi malo pogledal za kurami, le tega ni maral, da bi zvedeli v dolini, kaj mu je Zefa naprtila. V šoli bi ne imel miru, kjer koli bi se prikazal, bi otroci kričali za njim, da je kurji pastir. In morebiti bi se ne znebil tega priimka vse življenje. K sreči je bil kaj malo doma in so kure morale same gledati nase. Smilile so se mu pa vendarle, saj ni bil trdega srca. Ko je čital in poslušal o napadih na mesta iz zraka, je večkrat mislil, kako bi bilo, če bi k njim privozili zrakoplovi in jih zasuli s smrtjo. Kure so pa že doživljale take napade. Kmalu po tistem, ko ga je Zefa navijala, naj bo kurji pastir, je spet prišel jastreb in odnesel piščanca. Tistega, ki je bil Cencu najbolj všeč.

Zdaj je šel k Zefi v kuhinjo in ji povedal:

»Zaklonišče bomo naredili.«

Zefa je zijala vanj kakor v čudaka, kajti zmeraj je kar na lepem bleknil kakšno tako, ki je nihče ni pričakoval, a jo je moral poprej dolgo tuhtati. Navadno se je izkazalo, da ni bila kar tako od muh. Cenc je čutil, da sestra ne ve, kam bi z njegovimi besedami, pa ji je razkladal, da se ljudje pred napadi iz zraka zavarujejo. V zemljo izkopljejo rove in se zatečejo vanje kadar je sila.

»Le kdo ti vse tako natrobi?« ga je spraševala Zefa, kajti imela ga je za premladega, da bi že vse to vedel.

»Zakaj pa hodim v šolo?«

»Županov si in boš še resničen župan nekoč, če boš zmeraj modrijanil. Ej, Cenc, prevelika modrost tudi škoduje.«

Cencu je bilo na tihem všeč sestrino priznanje. Hotel se je pa tudi izkazati. K bajti je nanosil količe in vejevje, potem je iztrebil prostor zraven kurnika in je na široko zabil količe, jih zvezal med seboj z latami. Z vejevjem je naredil streho in stene. Tako so dobile kure zavetišče, kamor se jastreb ni mogel spustiti.

»Pa to ni podzemni rov,« je modrovala Zefa.

»Jastreb tudi ni tako krvoločen kakor so bombarderji,« se je odrezal Cenc. »Nad kure ne bo nikoli spuščal plinov. Samo pred njegovimi kremplji so pa varne pod to streho. In vendar imajo sonce in travo, pa še ven gredo lahko.«

V nedeljo si je še oče ogledal vso napravo. Prej ni nič rekel, sinu je kar pustil, naj dela, kar se mu ljubi; zdaj ga je pa zadovoljno potrepljal in dobrodušno je kimal.

»Fant, tole pa ni napačno. Zdaj ne bo več perja v senu.«

Očetu niso bili mar požrešni jastrebi, všeč mu je bilo, da kure ne bodo več v škodo. Vendar so še tu in tam ušle iz zavetišča in se razkokodajsale po hlevu in seniku. Pa celo jastreb je neki dan prišel na svoj račun. Letal je nad bajto, se spustil niže, kure so zavreščale, pa niso prišle takoj k pameti in so letele na vse strani, samo v zaklonišče se jih je kaj malo zateklo. Sestri sta Cenca dražili, da se njegov izum ni obnesel. Fant je pa molčal in ko je vse premislil, je odločil:

»Kadar bo kdo pri bajti, jih spustimo ven, drugače jih pa zapremo v zavetišče in se ne bo nikoli nič zgodilo.«

Ravnali so po njegovem in res se poslej niso mogli jastrebi mastiti na Županov račun. Cenc je bil zadovoljen sam s seboj. Ne toliko zato, da mu je nekaj uspelo, kakor zato, da ga niso naredili za kurjega pastirja.

Rojstvo parnika

Že leta 1543. je Blasco de Garay v Barceloni delal prve poskuse s čolnom na parno, o katerih pa prav malo vemo. Leta 1707. je Francoz Denis Papin postavil parni stroj v čoln in ta čudovita ladja je s svojo lastno silo plula po reki Fuldi.

Papin je spadal med tiste številne učenjake sedemnajstega stoletja, ki so iznašli vsakovrstne naprave, ki pa so jih kmalu pozabili in so morali vse te iznajdbe pozneje znova »izumiti«. Tako so ladjarji na reki Elbi razbili ta prvi

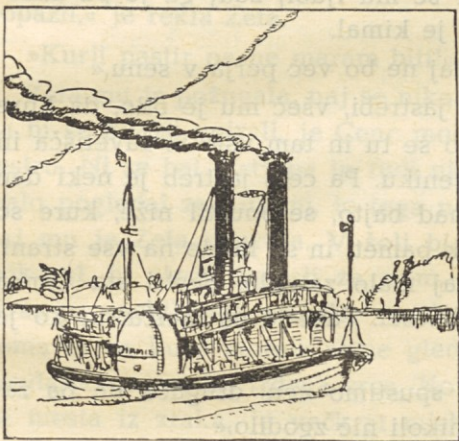
Klipper — najhitrejša jadrnica

parnik, ker so se bali, da bodo s svojimi neokretnimi barkami ob kruh. Papin je leta 1729. umrl v siromaštvu in pozabljen od vseh. Še več takšnih poskusov je nesrečno končalo. L. 1774. so štirje Francozi zgradili majhno ladjo in vgradili vanjo Wattov parni stroj. Pozvali so člane pariške akademije znanosti, da si ogledajo, kako puha ladjica navzdol po reki Saoni.

No ti akademičarji niso bili navdušeni in v zapisniku, ki so ga poslali kralju, so priporočali, da se tem štirim ne sme izdati patenta.

Pa tudi v Ameriki ni bilo nič boljše. Neki John Fitch je tamkaj prvi zgradil majhen parobrod s kolesi na lopate, ki so vozili po točnem voznem redu med mestoma Filadelfijo in Trentonom, toda ta parobrodčič ni vzbudil kdo ve kakšnega zanimanja.

V tem času je živel v Londonu slikar Fulton. Slučajno se je seznanil z izumiteljem parnega stroja Wattom. Ko je le-ta opazil, da se Fulton vse bolj

Parnik na ameriških rekah

zanimava za mehaniko kot za barve, ga je pregovoril, da je v resnici postal inženjer. Odšel je v Pariz in je predložil ministrstvu mornarice načrt podmornice, toda admiralji so se smejali temu »blaznemu«
načrtu.

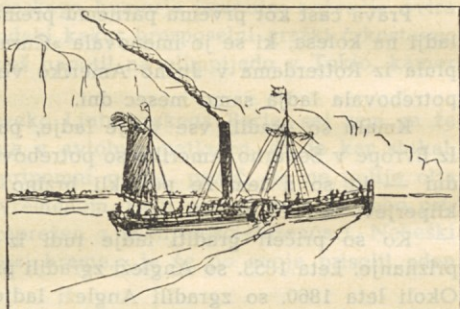
Leta 1803. je zgradil Fulton 18 m dolgo ladjico, ki jo je poganjal majhen parni stroj, pa tudi v to napravo niso imeli francoski oblastniki pravega zaupanja. Fulton je končno pokazal nehvaležnim Francozom hrbet in odpotoval v Ameriko. Že leta 1807. je njegov prvi parnik plul po ameriških rekah.

Nič se ne smemo čuditi, če so bili v tistih časih tako nezaupljivi napram vsemu, kar je dišalo po pari. Ljudstvo je bilo malo izobraženo, vsako novo iznajdbo je prepisovalo izkušnjava pekla in zato si je vsak izum le s težavo utiral pot do uresničenja.

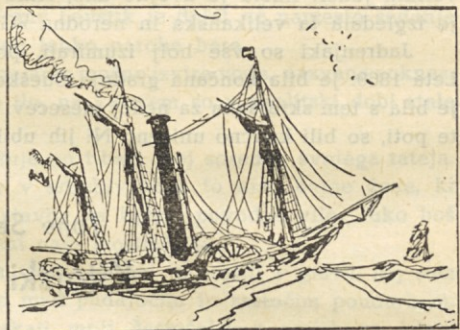
Mornariško življenje v tisti dobi je bilo na jadrenjakih silno težavno, čeprav so jadrenjaki že dosegli v svojem razvoju takšno dovršenost kot še nikoli. Kapetani takih jadrenjakov so bili ugledni pomorščaki in marsikdo si je pridobil obilo slave s svojimi drznimi vožnjami po vseh predelih svetovnega morja. Če pogledamo sliko kliperja, si lahko mislimo, koliko znanja in spretnosti si je moral pridobiti vodja tolikšne ladje, da je lahko izvežbal številno svoje moštvo. Na tisoče metrov vrvi, nekaj sto kvadratnih metrov jader, nešteto lestvic, verig, pokončnih in povprečnih jarbol je moral vsak mornar poznati kakor prste na dlani. Posebno v viharju, kadar so mogli v naglici razpeti ali pa zviti toliko in toliko jader. Na dolgih vožnjah je včasih moštvo obolelo na škorbutu. To je gnojna bolezen dlesen in nastopi takrat, kadar se človek hrani samo z eno vrsto hrane.

Toda ladje na jadra so bile v tej dobi že tako dovršeno zgrajene, da so parnike, ki so bili še v povojih, tako po velikosti kakor tudi po brzini, v vsem prekašale. Najhitrejši jadrenjaki so bili kliperi. To so bile velike ladje, ki so lahko prevažale v Avstralijo do 700 potnikov, 1400 ton blaga in nekaj sto vreč pošte. Parni stroj tistih časov nikakor ni bil kos takim ladjam.

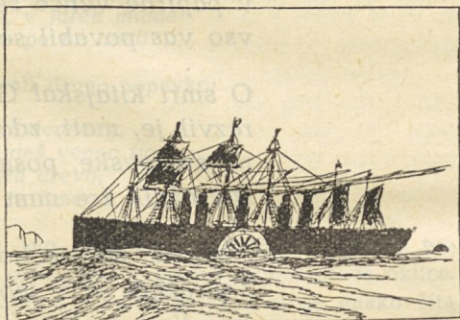
Med leti 1820 do 1850 se je go-dilo parnikom nekako tako kakor z aeroplani pred dvajsetimi leti. Vide-li so jih izleteti — a vrniti malokdaj. Tako so Fultonov parnik končno po-stavili v vojni dok. Niti kapitana niti moštva za tako vražje vozilo niso našli. Leta 1829. pa je ta ne-srečna barka zletela v zrak. Šele leta 1837. so porinili v morje novega »Fultona«. Oba ta parnika sta imela gonilo v obliki lopatastih koles. Prva vojna ladja na vijake pa je bila zgrajena šele leta 1841. Ta ladja, ki se je imenovala »Princeton« je za-slovela na dva načina. Bila je prva ladja na vijake in prvič so kurili pod kotlom parnega stroja s premo-gom. Poleg tega je ta brod ubil tudi ministra mornarice. Na poskusni vož-nji je na željo radovednih gostov, ki so bili na ladji, minister zapovedal sprožiti največji top. Toda top je eksplodiral in poleg ministra je obležalo na palubi tudi nekaj poslancev.

Eden prvih parnikov

»Curaçao« — para prvič premaga Ocean

»Great Eastern«

Tudi v Evropi so pridno preizkušali parne ladje. Toda parnikom so najbolj nasprotovali mornariški častniki, ki nikakor niso mogli pozabiti jadrenjakov. No končno so se morali predati novemu izumu.

Prav za prav ne vemo točno, kateri parnik je prvi preplul ocean z lastno paro, kajti prvi parniki so bili na pol jadrenjaki na pol parobrodi. Že leta 1818. je tak »ne tič — ne miš« plul čez Ocean. Toda ves čas vožnje je pihal veter v njena jadra, stroj pa se je vrtil le osem ur in je v teh osmih urah porabil vso zalogo kuriva.

Prava čast kot prvemu parnemu premagovalcu Oceana pa gre mali 438 tonski ladji na kolesa, ki se je imenovala »Curaçao«. Leta 1826. je ta morska »skrinja« plula iz Rotterdama v Južno Ameriko ves čas le s pomočjo pare. Za to pot je potrebovala ladja samo mesec dni.

Kmalu so gradili vse večje ladje, pa tudi stroji so bili boljši in močnejši. Iz Evrope v Severno Ameriko so potrebovali leta 1838. samo štirinajst do petnajst dni — in so s tem že potolkli brzino največjih in najhitrejših jadrenjakov-kliperjev.

Ko so pričeli graditi ladje tudi iz železa, je para dosegla vso čast in priznanje. Leta 1853. so Angleži zgradili prvi železni parobrod 3500 ton nosilnosti. Okoli leta 1860. so zgradili Angleži ladjo, ki je imela 19.000 ton nosilnosti — torej že mogočen parnik, za tiste čase pa pravo čudo. Imela je stroje 3411 konjskih sil, povrhu pa še štiri jarbole, na katere so lahko razpeli množico velikih jader. Imela je dvojno dno, slika sama pa nam dovolj jasno pove, kako je izgledala ta velikanska in nerodna »Great Eastern«.

Jadrenjaki so vse bolj izumirali, posebno veliki, ki so pluli po oceanih. Leta 1869. je bila končana gradnja Sueškega prekopa in pot iz Londona v Indijo je bila s tem skrajšana za nekaj mesecev. Jadrenjaki, ki se niso mogli posluževati te poti, so bili končno uničeni. Ni jih ubila para — marveč Sueški prekop.

Tone Seliškar

Kitajski sonet

*Glej, lotosov sem cvet utrgal zate,
v nosila rdeča zagrinjala stkal,
v papirne vence sem ves dom obdal,
vso vas povabil sem že v svate.*

*O smrt kitajska! General zastavo
razvil je, mati, zdaj pojezdím v boj;
ne svatovske, posmrtno mi zapoj —
sovražnik žre nam zemljo in postavlo!*

*Nevesta, sin, te bo čakala vdano!
Sovražnik se v morjé nazaj bo zlíl
ko plime morske v strugo izkopano*

*Rumene reke plane val vsevdilj
in zvrne se nazaj — tako zarano
sovražnik se bo v našo kri prelíl!*

Anton Debeljak

Skozi lški Vintgar

Na poti pride vse naproti.

Pregovor.

Dandanes imamo toliko prometil in prevozil, da bi bil lahko smrti zapisan človeški lik »pešec«, ki ga Rečnik francoskega humorja imenuje: največja ovira uličnega prometa. Vendar se dobé še čudaki kakor brezposelni graški črkostavec Avgust Mader, ki se je v juliju 1937. peš napotil na olimpijado v Tokio, kamor naj bi prispel leta 1940.

Meni pa se ne ljubi več pešačiti preko Ljubljanskega Barja, saj sem ga že pogosto premeril. Zato sedem 13. avgusta v avtobus, natlačen, da je kar stokal. »Krotkih ovčic gre dosti v en hlev«, pripomni gospa, pazeč, da ne polije olja v kovčegu. Skrbelo me je, kako bo z vremenom, kajti ponoči nam je nebo privoščilo škropec in ves oblok je bil preprežen z zemljerosci-deženosci. Nebeški oblok — en sam oblak! »Ide vreme, nosi breme,« je še po svoje prisolil eden sopotnikov.

Neki junaki, sedeči v trebuhu našega »prašnikarja«, so pretresali osušitev Cerkniškega jezera ter so jo zavračali, češ da bo potlej Barje sušo trpelo.

»A né tam Matena?« je pokazal na desno proti hišam Ižanec, govoreč bolj po dolenjsko nego po ljubljansko. Kakor Franc Levstik je dejal *né* namesto sedanje knjižne oblike: *ni*. Zato se njegov stavek lahko narobe bere.

Še dalje pa vidiš Tomišelj, koder nahajamo močne izvire vode, nazvane »okna«.

Ciriličarski sopotnik omenja barsko tlo, na katerem so v neolitski dobi stale »sôjenice«.

»Očka, sojenice so vile, jeli?« vprašuje po tihem moj sosedek svojega tateja.

»Vile, kajpada,« pritrdi ta, »vendar v srbohrvaščini to niso bajne žene, ki delijo ljudem usodo, marveč preproste stavbe na koleh, povodne vile. Tako boš razumel, da srbohrvaški sôjeničar pomeni nam mostiščarja.«

Za vilami ga je podil z vilami — ta stavek se mi je posilil v glavo, saj sem z njim včasih dijakom ponazoril razliko med padajočim in rastočim poudarkom.

Pred tremi pomladmi so tod korakali moji šestošolci z majskega izleta in peli:

*Krave družijo se rade,
šest na cesti jih stoji.
Avto trobi, v jarek mlade!
Starkam se pa ne mudi...*

Prispevši v naselje samo, pa so ubrali drugo popevko:

*Pojdi na Studenec-Ig,
tamkaj najdeš venec tig:
ni rodilo jih drevo,
jih rodilo je črevo...*

Med Javornikovo in Minattijevo krčmo stoji skupina kmetov, pozorno poslušajoč občinskega biriča z njegovimi oglasi kakor poprej duhovnikove oklice. Poslednja beseda me je domislila obratnice, namreč stavka, ki se enako čita v obe smeri:

Oj Akim, oklici Cilko mikajo...

V dobi Rimljanov je baje tu stala naselbina Magnus Vicus, Velika vas, od katere je menda naziv Ig. Istega izvora se zdi tudi Vič. V srednjem veku so tu živeli kosezi, kmetje svobodnjaki. Po tem stanu imamo vsaj štiri kraje pri nas:

Koseze, in pesniško ime narodnega buditelja Koseskega. Nekaj manj od koseza je bil praznik, prazen ali prost neke tlake, odtod priimek in dolenjska vas Prazniki.

Svojega svobodnjaštva so se Ižanci po vsej priliki zavedali, ko so 1848. vstali proti gospodi. Vstajo je opisal domačin Fr. Govekar.

Prvi šatorniki so tule na desni — vojaki. Zdaj imajo novo cesto na Krim. Ob hišah se vije trs ali loza, o kateri smo otroci njega dni ponavljali nesmiselne vrstice:

*Vinska trta nima grla,
da bi sama vince žrla...*

Čeprav smo z juga dobili s kulturnimi rastlinami tudi tuje nazive, na primer vino, se mi trta zdi domača, od korena tretji: vitka šibica, vitra, s katero povežem butaro. Tako pravimo: izgovor je dober, če je tudi iz trte izvit.

Češplje že dobivajo pravo, temnomodro barvo, ki se ponekod na Štajerskem označuje s pridevnikom sliv (sliv obraz, slive ustnice). Ta sadež so Kitajci jedli že pred 5000 leti, druge dežele tega drevesa dolgo niso poznale, zato indoevropski jeziki nimajo skupnega izraza zanje. Slovanski koren sliva je soroden le z nemško Schlehe (trnulja, oparnica), kar potrjuje, da so prvotne, necepljene slive precej zanikrne in nesočne. O sadju, ki dobiva živo barvo, pravijo po Goriškem, da *se piše*. Splošno pa govorimo pisan za: brezast, uprižan, pester. Kateri otrok še ni zastavil vrstnikom uganke-zanke: »Kaj hočeš rajši — pisano palico ali krvavega moža?« Prvo je kača, drugo Kristus.

Na avtobusu se je vozil zadaj na lestvici dečko zastonjkar. Rusi bi mu rekli zajec, in sicer po pravici: brž ko se je naš »Tomo Milov« — v Črni gori sem to slišal za avtomobilom — hotel ustaviti, je ižanski zastonjkarček odskočil nalik dolgokrakemu dolgoušcu, pozneje pa zopet urno priskočil na težki voz. Naposled je prišel domov za »pisan ništrc« ali za prazen nič, a jaz sem vozaču odrinil cel kovač. Blizu 3 ure enoličnega copatanja sem si s tem prihranil.

»Norimberško jajce« kaže četrta na osem, a mojega tovariša Prezlja še ni s kolesom. Tisti pršec ali škropec ga je morda zadržal, zlasti ker je kanil izleteti iz svoje hiše z enajstletnim sinom. No, če se s fantom ne bom pogovarjal, se bom pa z njegovim fantomom, prividom, prikazkom. To mi je napletel 13. dan, dasi nisem vraževeren! Naročim pa vendar, naj tovariša o mojem pohodu obvestijo, ako bi morda pozneje prikolesaril.

Medtem ko v težkih okovankah mastito stopam ko belokrajinski Copolop, se mi iz grmovja muza prisrčna muza, močvirska sinica, nazvana po Gorenjskem gavgarček: »Čindarasa sam sam sam!«

Ljubke zelene nove stavbe — nedeljske hišice ali po angleško weekendovke (week, izrečeno uik, teden, end pa konec) — pozdravljajo v soteski prepotnika. Ena nosi napis Vila Eta. Takoj sem prebrzel imena grških pismenk: alfa, beta, gama, delta, epsilon, dzeta, eta... Te črke se rabijo v geometriji in računstvu. Si je mar kak matematik postavil ta nedeljski domek?

Pred menoj se je pomikalo lepo število izletnikov, pa so kar nekam izginili. Jaz ne lovim rekordov, viškov. Edino Franca Erjavca, izletnik polž Slinar se sme resno bati, da mu pred nosom odnesem rekord.

»Dobro jutro vsem vkup, pa si ga delite,« sem želel weekendovkam, nedeljkaricam. Vitke damice v okrilju blage mamice so se ljubeznivo odzvale.

Švicarsko-francoski Erjavec, J. J. Rousseau (rusó), pripoveduje v spisu Voyages à pied, kako prijetno se pešači, kadar greš lahko kamor koli, kakor koli, kadar koli, kolikor koli, skratka povsem prosto. Toda predaleč kam v pustinjo se ne smem zadreti, lahko bi se kje zanočil, se premočil, se prehladil,

umrčkal. Tedaj mi šine na um srbski pregovor: Ko pita puta, ne zaluta (kdor popraša po poti, se ne zmoti). Prav, v bližini vidim kočevnike. Dne 31. žetnika sem v nekem dnevniku naletel na popis rakitniških »Indijancev«, ki ob prihodu belcev ali belk zaženó huronski vik: »Proč iz našega področja, vstran iz našega območja! Gorje bledinu, ki ga tukaj zasačimo!«

Take grožnje in pretnje mi švigajo po zavojčkih možganov, ko uzrem izvestno število šatorov. Nekaj se motovili okoli njih. Eno bitje nosi belo srajco, drugi dvonožec pa sviter z zavojitimi progami. Zato kliknem:

»Hej, Beli bivol, hej Zvita kača, je tu prehod čez Iško?«

Takrat mi ni smuknilo na pamet, da se tak rdečkožec utegne imenovati Črni grom, Šibki zajček, Velika strela, kakor jih je krstil dijak St. Pahič v Ml. J. 23. 7. 1939. v šegavem prikazu Mladi Indijanci. In priteko k meni bivši moji študentje Babšek, Zvonko Korošec, Česnik... Od sinoči šele taborijo na vhodu v romantično tesen Iške, silovito slovito deber. Za selišče plačajo kmetu po 10 dinarjev enkrat za vselej, za letos seveda.

»Morate iti nazaj na pregaz, ali pa hodite po svoji strani, saj je še lepši pot. Prebredete pač na koncu stezel!«

Pred dvanajstimi ali še več poletji sem tule krištofoval, ko je šlo več profsorskih družin na Rakitno. Prenesel sem čez potok vse otroke in gospe štiporamo. Komaj pa sem zadel kolego Kambiča cucoramo, so se mi zavihane hlače zmuznile in moker sem bil do kolen. Poslej ne cijazim nikogar več oprtiv ali prper. Niti sam nisem maral sezuvati »gojzdaric« — kakor imenujejo nekateri ljudje okovanke.

(Dalje.)

Črno sonce

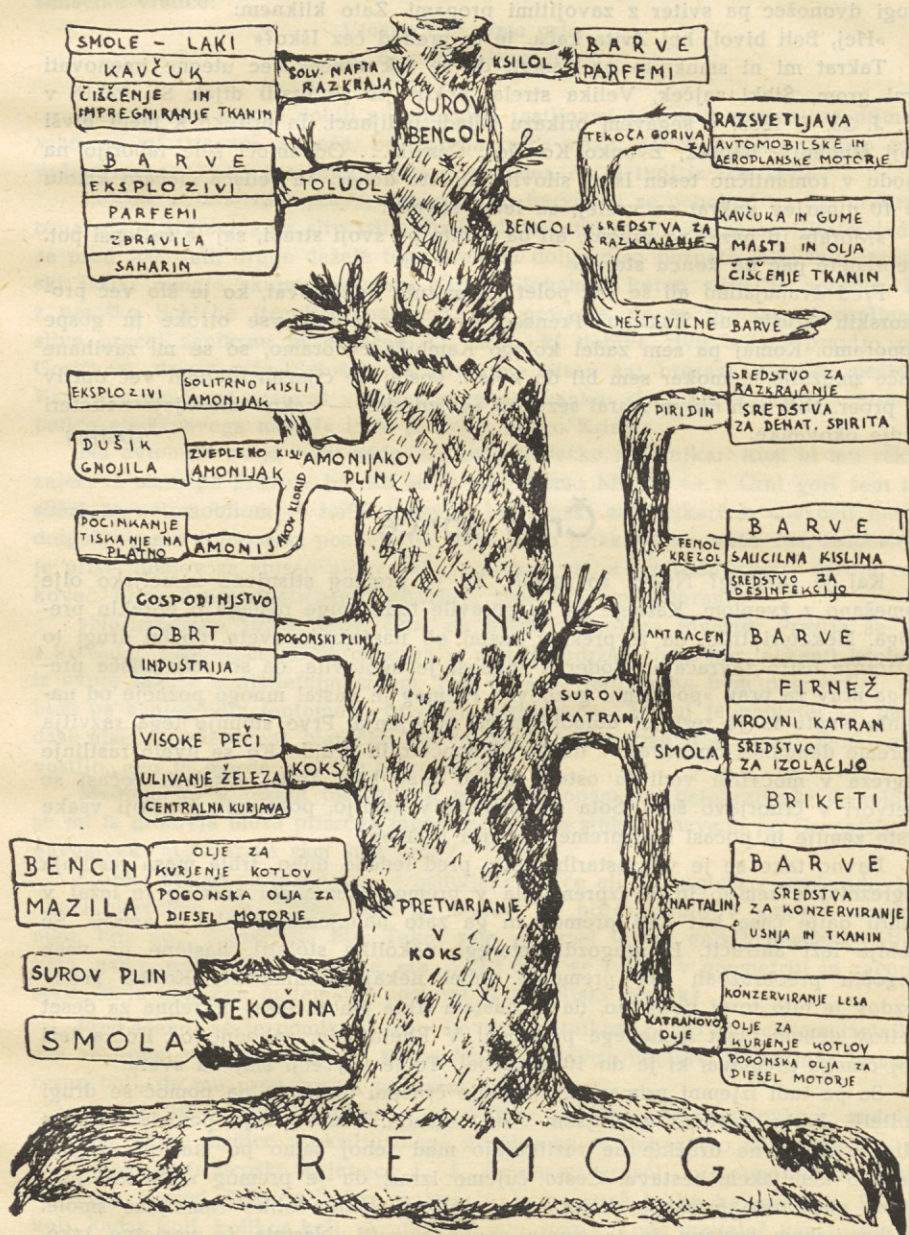
Kaj je premog? Nekoč so mislili, da je premog stisnjeno zemeljsko olje pomešano z žveplom. Kasneje so se pojavile tudi druge razlage o poreklu premoga. Nekateri trde, da je premog nastal ob nastajanju sveta, dočim drugi to naziranje ostro zavračajo. Moderna znanost je ugotovila, da so nahajališča premoga prav za prav »podzemni gozdovi«. Premog je nastal mnogo pozneje od nastanka sveta in je rezultat dolgotrajnega razvijanja. Prvo stopnjo tega razvitja moremo dandanes opazovati v nekaterih močvirnih krajih. Ko se uvelo rastlinje pogreza v močvirni vodi in ostane dolgo časa brez zraka, strohni. Počasi se pretvori v črnorjavo šoto. Šota se pogreza v zemljo, pokrivajo jo sloji vsake vrste zemlje in počasi se izpremeni v črni premog.

Ravno tako se je v prastarih časih, pred ledeno dobo, trhla masa rastlinja pogreznila v zemljo in se izpremenila v premog. Zemeljski premog je ležal v zemlji dalje časa kot črni premog in ga zato nahajamo globlje v zemlji. Še globlje leži antracit. Iz pragozda, starega nekoliko stoletij, nastane po vseh mogočih preobrazbah sloj premoga, debel nekaj centimetrov. Koliko rodov gozdov je bilo torej potrebno, da je nastala trhla gmota lesa, potrebna za deset metrov debelo plast kamenega premoga! V Rheinthalu, zahodno od Kölna leži sloj črnega premoga, ki je do 103 m debel. To je največji sloj na svetu.

So pa tudi izjemni primeri. Če pridejo črnemu premogu na pomoč še drugi činitelji, lahko nastane v krajšem času antracit. Treba pa je povedati, da se udje premogovne družine ne razlikujejo med seboj samo po starosti, ampak tudi po kemijskem sestavu. Često čujemo izraz, da je premog »bituminozen«. To so one vrste premoga, katere vsebujejo posebno veliko zemeljske smole. Po kemijskem sestavu je ta smola podobna nafti. Nastala je verjetno tako, da so lesne mase in sveža živalska telesa prišla pod vodo.

Kameni premog in posebno antracit je najstarejši in najčistejši proizvod rastlinskega carstva. Slóji premoga so res podzemni gozdovi, v katerih se je ohranila sončna energija, katero so nakopičili v stoletjih rodovi ogromnih debel. Tretji dan Geneze so ta debela zelenela na zemlji. Potem jih je pritisnila sila tisočletja in sedaj počivajo globoko pod zemljo kot ujeti, črni kosi sonca.

Brez dvoma je štari vek poznal črni premog. Grki so ga imenovali »lithan-trax«. Ime se je ohranilo v italijanskem izrazu »litantrace« in v mednarodnem

Kaj vse nam nudi predelava premoga

»antracit«. Zanimivo je, da so na mnogih mestih, kjer so bila rimska naselja, našli premogov pepel. Vendar pa Rimljani niso znali ceniti premoga, kar dokazujejo vodovodi, ki so jih gradili prav nad nahajališčem premoga.

Zdi se pa, da so zelo zgodaj uporabljali premog Kitajci. O tem piše med 13. in 14. stoletjem Marko Polo in omenja kitajski porcelan, ki ga pečejo s premogom.

Kako to, da se v Evropi dolgo časa ni nihče brigal za dragocene zaloge premoga, brez katerih danes ne bi mogli živeti? Mesto premoga so kurili ljudje z lesom in ker je les kot gorivo zadovoljeval vse potrebe, niso mislili na premog. Ko so se zaloge lesa skrčile in so vlade pričele ščititi gozdove, so ljudje pričeli kopati premog. Prvi evropski premogovniki so bili ustanovljeni v 12. stoletju. V 15. stoletju so premog že redno kopali na mnogih krajih.

Na Angleškem so pričeli s kopanjem premoga v Northumberlandu, ob reki Tyne, nedaleč od morske obale. Zato tudi v najstarejših zapiskih imenujejo kameni premog za razliko od lesnega — »sea-coal«. Ta premog so že v 12. stoletju prevažali po morju v London. Tisti čas so bili v Angliji pionirji premogarstva samostani (prvi premogovnik so ustanovili Avguštinci leta 1113. v Kloster-rathu v vojvodini Limburg). Med samostani in mesti je bilo radi premoga mnogo trenj, ker so si eni kakor drugi svojili pravico do premoga. Ohranjeni so podatki o neki tožbi med meščani New Castla in samostanom Tinemouth. Meščani so oplenili nekoliko samostanskih ladij, polnih premoga in napadli menihe.

»Vražji« prilastki premoga, so bili največja ovira za njegovo uporabo. Leta 1306. je kralj Edvard I. na poziv parlamenta zabranil kuriti v Londonu peči s premogom, češ da škodi zdravju. Kdor se ni pokoril, je bil občutno kaznovan in če to ni pomagalo, so mu razdrli ognjišče.

Vendar je uporaba premoga rastla. Najvišji državni interes je, da pazi na gozdove, ker je bil les glavno sredstvo za gradnjo ladij. In ker je bilo poleg lesa potrebno tudi še železo, so ga morali topiti s premogom. Končno so se angleški kralji tudi prepričali, da je izkoriščanje premoga zelo lep vir dohodkov. Siromaki, katerim je les kot kurivo postal predrag, so kurili s premogom kljub prepovedi. Siromake so posnemali tudi industrijci in meščani, a za časa kraljice Elizabete je zveza pivovarnarjev predlagala, da nehajo z uporabo premoga, ker smrad iz tovarniških dimnikov blizu Westminstera žali kraljičin vonj. Kraljica je tudi sama ukazala, da za časa zasedanja parlamenta ljudje nikjer v okolici ne smejo kuriti s premogom.

Dragoceno in nenadomestljivo kurivo je postal premog šele takrat, ko se je razvila železarska industrija, glavni porabnik premoga. Proti koncu 18. stoletja se je pojavil nov konzument premoga — plinska svetilka. William Murdock, prijatelj in sotrudnik Wattov, ki je izumil parni stroj, je ustanovil industrijo plina. Ta Murdock, po poklicu mehanik, je leta 1792. razsvetlil svojo hišo s plinom. Ko je hotel svojo napravo patentirati, ga je vprašala parlamentarna komisija: »Vaše luči bodo torej gorele brez stenja?«

»Da!« je odvrnil Murdock.

Buren smeh je spremljal ta odgovor. A slavni romanopisec Walter Scott, ki je tudi prisostvoval seji, je zasmehoval Murdocka: »Do sedaj smo vedeli, da dim lahko prostor zatemni, a sedaj nas hoče ta učenjak prepričati, da ga lahko tudi razsvetli.«

Vendar je kmalu tudi on razsvetlil svojo hišo s tem »dimom«. Nekoliko let nato je prodrla »nova svetloba« tudi v cerkve in v angleški parlament.

Kako se je do danes premog uveljavil v vseh panogah industrije, nam dovolj zgovorno kaže slika. Premog je neizčrpen vir mnogih, nad vse potrebnih produktov, ki so potrebni narodnemu gospodarstvu.

O šepetanju, šepetalcu in plavanju

Ta reč ni kar tako! Zdaj, ko se odpirajo spet šolske sobe, — nekateri jim pravijo »učilnice«, študentje pa po tihem »mučilnice«, — zdaj prične novo življenje. Šolsko življenje je življenje posebne vrste in v tem življenju je šepetanje prav posebno važno. Ne mislimo na tisto šepetanje, ko si Cene in Tine pripovedujeta po tihem med poukom, kako je bilo včeraj pri nogometni tekmi, ali kako razlaga Ivanka Minki, da je bila v Iškem Vintgarju — o ne, tega šepetanja ne mislimo. Mislimo na ono, skoraj bi dejal, koristno šepetanje, prišepetavanje ali kot se tudi pravi: »suflliranje«.

Tine je vprašan zgodovino. Tine se ni učil ali pa se je učil premalo in mislil preveč na žogo. Tine jeclja, ko odgovarja na vprašanja. Zdaj priskočijo na pomoč šepetalci. Več ali manj spretno, tiho ali glasneje se pojavljajo od vseh strani imena in letnice, ki jih Tine ne zna. Tinetova ušesa vidno rastejo, in če bi se dale take reči fotografirati, bi bila na plošči mesto Tinetove glave, samo velikanska ušesa, ki srkajo vase vse, kar prihaja iz okolice. Ako je šepetanje dobro urejeno, se Tine »zmaže«, ako se izkaže, da ima profesor »kosmata« ušesa, je tudi dobro. Pogosto pa je vse zaman...

Šepetanje je nevarna zadeva. Tisti, ki posluša in napenja ušesa, tisti ni sam svoj in pove vse, kar mu pride na uho, pove vse tako, kot je ujel in razumel. On pove tudi, recimo, da je leopard zelene barve, da teče Drava proti severu in da je Jugoslavija tekstilna država... Vse to pove, kajti poleg njega sede tudi hudomušneži, in kaj je lepšega v razredu kot zborovski smeh, ki nastane, če pove Tine točno po šepetalcu, da raste krompir na prekljah ali da vali slon jajca. Tako je bilo in tako bo ostalo: zabava, korist in prijetnost šepetanja je bila vselej dika dijaškega stanu, ki govori o slogi in bratstvu v razredu.

Še neke je šepetanje sila važno: v gledališču.

Cene in Tine sta bila že večkrat v gledališču in vselej ju je bodla v oči majha strešica, ki je tik ob robu na sredi odra. Kaj je tisto, čemu je tisto? Morda so notri žarnice, morda ventilator? Kaj še! Tisto je prostorček za šepetalca ali šepetalko. Ta je pri gledališču zelo cenjena oseba in nekateri celo trde, da je to poleg blagajnika sploh edina važna oseba.

Šepetalec je pri vseh skušnjah in pozna točno vso igro. Ves čas, ko igralci govoré svoje besedilo, to je igrajo svoje vloge, spremlja šepetaje, vendar razumljivo in jasno, besedilo tako, da ujame igralec takoj besedo, ako se mu spomin zatakne. Seveda, igralci se nauče svoje vloge na pamet, ampak saj veste, kako je! Včasih znaš pesmico zvečer na pamet kot očenaš, drugi dan te učitelj vpraša, ti se zakadiš samozavestno k tabli in pričneš — pa glej ga spaka, pri tretjem verzu se zatakneš in ne gre pa ne gre več naprej... ena beseda manjka, ena sama besedica... Pri gledališču pa se zatakiniti ne sme, zato je šepetalec in ta pomaga vselej preko opasnih mest... Vselej? Ne, vselej ne! Ako igralec le premalo zna besedilo, potem tudi šepetalec ne more pomagati.

Ako igralec ne zna vloge in ako mu šepetalec navzlic naporu ne more pomagati, potem se pravi v gledališkem jeziku, da igralec »plava«. Tako »plavanje« se lahko primerja z zaresnim plavanjem, kjer se človek dviga in pada in se morda celo potaplja. Tudi igralec se potaplja radi neznanja, jecljanja, zadrege in podobnih težav. Kakor povsod so tudi med gledališkimi ljudmi igralci, ki so umetniki v plavanju. Sleherno besedo vleče iz šepetalca in jo tako imenitno izpelje.

Seveda je taka igra opremljena s primernimi odmori, pokašljevanjem, hmkanjem, vsekovanjem in drugo nemo igro. Tak igralec-plavač je podoben študentu, ki ima vso klop popisano s formulami, letnicami in drugimi »goljufivimi« pri-pomočki.

Neznanje vloge privede pogosto v gledališču do najbolj zabavnih scen. Tako je naš stari in vedno mladi Danilo bil znamenit »šampion« plavanja. Pa stoji nekoč, pri neki viteški igri na odru, na sredi tik pred šepetalcem in lovi besede. Pa so se mu odpele naramnice in so hlače polagoma lezle navzdol. Sufler šepetaje opozori: »Hlače ti lezejo doli, popravi!« in Danilo junaško ponovi s svojimi besedami obrnjen proti soigralcu: »Popravi, hlače ti lezejo doli!« Uspeh seveda ni izostal...

Ko je praznoval Danilo petdesetletnico svojega umetniškega delovanja, so mu kolegi kupili lepe plavalne hlačke kot darilo. Bile so seveda zlobne duše med njimi, ki so zahtevale, da se mu kupi rešilni pas, in ena kanalja je predlagala celó podmornico... Da, tako je...

O šepetanju v šolah in o šepetanju v gledališču kroži sto in sto zgodb. Skoraj vse so resnične in ker so se resnično dogodile, so prijetne. Tudi potem, ko dorastemo, se ne izognemo šepetanju... Pogosto je od njega odvisna naša sreča in dobrobit... Zato: šepetajmo tovarišu, kolegu, znancu in prijatelju samo ono, kar mu bo za brv, da ne bo zaplaval, da ga valovi življenja ne bodo mikastili — kaj še, da bi utonil...

France Mihelič: *Pred vaško gostilno, olje*

Jesen

Listi rumenijo,
sonce bolno brli,
pod nebom letijo, kričijo
divje gosi.

In meni že belijo
redki se lasje,
in dnevi so krajši, bežijo —
v smrt sanja srce.

DROBNE ZANIMIVOSTI

Zakaj kopriva peče. — Vsak pozna koprivo, ki raste kot nadležen plevel vsepovsod. Vsak je že občutil opekline na svoji koži, če se je dotaknil koprive. Rastlina je pokrita namreč z nešteti majhnimi bodicami, ki so prav za prav silno majhne cevke z glavico na koncu. Pri dotiku se glavica take cevke odlomi in v ranico na naši koži se pocedi jedka zelenkasto rumena tekoči-

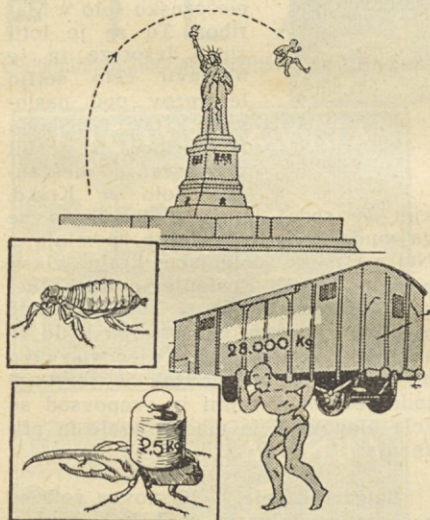
na, ki povzroči vnetje. Nekatere vrste kopriv v Indiji pa povzročijo bolečine, ki trpe lahko po več tednov.

Hitrost v naravi in tehniki. — Živimo v času hitrosti, zato priobčujemo nekaj primerjav iz narave in iz tehnike. Prva številka pomeni kilometre na uro, druga številka metre na sekundo.

	km v 1 uri	m v 1 sek.
Polž	0'007	0'002
Pešec v gorovju	2'70	0'75
Tok reke	3'24	0'90
Plavač	3'60	1'00
Konj v koraku	4'30	1'00
Pešec v ravnini	5'40	1'50
Zmerni veter	7'20	2'00
Tekač-športnik	10'00	2'75
Kolesar	18'00	5'00
Oceanski parnik	45'00	12'00
Močan veter	54'00	15'00
Dirkalni konj	60'00	16'50
Osební vlak	61'25	17'00
Golob-pismonoša	65'00	18'00
Divja rasa	80'00	22'00
Vihar	90'00	25'00
Indijski leopard	95'00	26'00
Antilopa	100'00	28'00
Kolesar-dirkač	110'00	31'00
Orel	115'00	32'00
Najhitrejša riba, tarpon	130'00	36'00
Orkan	154'00	40'00
Lastovica	244'00	68'00
Zvok	1.200'00	333'00
Najhitrejša muha, cefenomija	1.300'00	360'00
Granata	2.620'00	725'00
Krogla vojaške puške	3.000'00	825'00
Granata ladijskega topa	4.300'00	1.200'00
Zemlja okoli sonca	107.000'00	2.350'00
Najhitrejša zvezda	900.000'00	29.000'00
Katodni žarki	1 milijardo	295 milijonov
Svetloba	1'08 milijarde	300 milijonov

Pri vseh teh hitrostih so vzeli za merilo skrajno število. Tako se ne smemo čuditi na primer pri kolesarju-dirkaču. Na naših cestah seveda takšne hitrosti ni mogoče doseči. Na posebnih dirkališčih, ki so nalašč za to zgrajena, pa je ta hitrost dosegljiva. Pri nekaterih vrstah golobov-pismoŋoš so celo ugotovili hitrost 108 kilometrov na uro, neka azijska vrsta lastovice pa preleti na uro kar 350 km. Hitrost brzovlakov je različna. Pri nas vozijo najhitrejši brzovlaki 80 km, mestoma na zelo ravnih progah med Zagrebom in Beogradom celo 100 km. V Franciji, Italiji, Nemčiji, Švici vozijo povprečno 120 km, najhitrejši brzovlaki v Ameriki pa mestoma celo 145 km na uro. Povprečna hitrost potniškega letala je 200 do 300 km na uro, športna letala do 400, vojaška lovska letala pa celo 500 in čez.

Moč žuželk. — Najmočnejša žival na svetu je — strigalica. Lev in slon se lahko skrijeta, če primerjamo moči obeh s to žuželko. Smešno, kajne? Toda je tako. Močan človek lahko premakne tovor, ki je desetkrat težji od njega. Nekatere žuželke pa premaknejo tovor, ki je 25, 100, 180, 300krat težji od njih.

S poskusi so ugotovili, da vleče strigalica tovor, ki je 530krat težji. Ali ste že kdaj opazovali mravlje, kako vlačijo mnogo večje predmete k svojemu mravljišču? Pomislite, kaj bi bilo, če bi imele vse živali tolikšno moč! Obe sliki kažeta primerjavo žuželk s človekom. Na prvi sliki je primer bolhe in

človeka. Če bi imel človek enako moč v nogah kakor bolha, bi z lahkoto preskočil 100 m visok kip »Svobode«, ki stoji na ameriški obali. Druga slika pa primerja hrošča s človekom. To je največji hrošč na svetu in tehta 6,5 g. Brez škode mu lahko naložimo na hrbet 2,5 kg. Če bi človek imel tako močna pleča, bi lahko nosil tovor, ki bi bil težak 28.000 kg.

Maki. — Na otoku Madagaskaru in v Indiji žive živali, ki so precej slične opicam pa vendar niso povsem opice. Naša slika nam kaže indijskega makija, ki je zelo majhna živalica in

silno živahna ter prikupna, nekako tako kakor v naših gozdovih veverica. Ima silno velike oči, je izredno spreten ter se rad udomači. Indijski otroci imajo s to živalico veliko veselja, saj je kratkočasen kar se le da. Te na pol opice se hranijo s plodovi in žuželkami.

O debelosti ledu. — V Grenlandiji so merili nekatere ledenike v notranjosti dežele — in so naleteli na 300, 600, 750 in 1200 metrov debele ledene plasti.

Opazujte naravo. — Vse naše naročnike prosimo, da nam pošljejo opise redkih živali, ki so jih sami opazovali. Navadite se opazovati vse naravne pojave okoli sebe, posebno pa si zapisujte vtise ob času hudih neviht, poplav potresnih sunkov. S tem si boste razširili obzorje svojega znanja in lažje boste razumeli vse, kar se dogaja v naravi. Zanimive opise iz prirodoznanja bomo prav radi priobčili. Vadite se — postati mali učenjaki. Napravite si akvarij, videli boste, kako zanimivo je opazovati življenje ribic in drugih vodnih živali. Pošljite nam zanimive slike! Če želite kakšno pojasnilo — vprašajte in odgovorili vam bomo.

KULTURNI ZAPISKI

Fr. S. Stiplovšek: *Jesenska pokrajina*, olje

Slikar Stiplovšek. — Prav v teh časih, ko divja na vzhodu in zahodu Evrope strašna vojna, razstavlja v Ljubljani v Jakopičevem paviljonu svoja umetniška dela slikar Franjo S. Stiplovšek. Vedno je prav, da tudi mladina budno zasleduje vsaj toliko, kolikor zmore po svojem znanju in razumevanju, vse važnejše kulturne dogodke in da spoznava dela in življenje vseh naših pomembnih kulturnih delavcev — pisateljev, pesnikov, slikarjev, kiparjev, glasbenikov in znanstvenikov. Slikarja Stiplovška že marsikdo pozna. Tudi »Razori« so že priobčili nekaj njegovih lesorezov in s slikami je v našem listu ilustriral tudi že nekaj povesti. Sliko, ki jo v tej številki priobčujemo, nam predstavlja dolensko pokrajino in nam zgovorno pove, kako slika naš mojster. Rodil se je v Malinski na otoku Krku leta 1898. Oče je bil Slovenec, mati Hrvatica. Svojo mladost je preživel v

Trstu, kjer je že kot učenec osnovne šole pridno risal ladje v pristanišču. Srednjo šolo je obiskoval nekaj časa v Trstu, v Gorici pa je končal učiteljske. Tu je prejemal tudi prvo strokovno znanje slikanja. Poučeval ga je še posebno profesor Gvajc. Takrat je najraje slikal z vodnimi barvami (akvareli) in je dobil nekoč celo dvojko v risanju, ker je podpiral lenuhe v razredu in je za njih risal šolske risbe. Preživel je svetovno vojno v raznih krajih, vsepovsod pa je pridno slikal. Po končani vojni je vneto deloval na Koroškem, po nesrečnem plebiscitu pa je bil premeščen na meščansko šolo v Maribor. Tu se je lotil zlasti lesoreza in je napravil celo serijo lesorezov pod naslovom »Stari Maribor«. Iz Maribora pa je bil premeščen na meščansko šolo v Krško,

kjer še sedaj poučuje risanje in se ga mnogi učenci hvaležno spominjajo. Najraje slika dolenske kraje, zlasti pokrajine okoli Kostanjevice in Krškega. Ljubljanske šole si bodo ogledale njegovo razstavo, »Razori« pa bodo še večkrat priobčili kako njegovo sliko ali pa lesorez. Stiplovšek je razstavil tudi večkrat v tujini in vsepovsod so žela njegova dela mnogo hvale in priznanja.

Bolgarske šole. — Osnovna šola se začne v Bolgariji s 7 leti. Nadarjenim je možno vstopiti že prej. Po 4 letih početega likanja pridejo 3 leta »progimnazije«, podobne naši gimnaziji ali meščanski šoli. Preko 20 let se vrši koedukacija — dečki z dekleti v istem razredu. Razen državnih progimnazij stoji še 57 zasebnih, večinoma tujih (francoskih, nemških, italijanskih). Svoj učni načrt morajo prilagoditi splošne-

mu, uradnemu. Za 3. razred progimnazije zahtevajo pouk enega tujega živega jezika.

Vseh bolgarskih šol je nad 8000. V zadnjih 60 letih so se popeterile. Srednje šole so petrazrednice: klasične gimnazije, realne gimnazije ali nižje realke. V gimnazijah se poleg drugih predmetov predavata latinščina in grščina, v realkah pa prvenstveno prirodne vede. Solnina znaša okoli 800 dinarjev. Naval na srednje šole se ovira s sprejemnim izpitom in poprejšnjim strogim ocenjevanjem. Meščanski krogi poznajo strah pred inteligenčnim proletariatom, pred izobraženimi siromaki. Toda omejitve ne prinašajo pravega sadu. Po večjih mestih poslujejo dekliške gimnazije, drugod je pouk skupen. Več ko polovica učnih moči so ženske, vodje pa vselej moški.

Fizika in matematične stroke tvorijo jedro bolgarskemu višjemu pouku. Obvladanje glavnih evropskih jezikov in književnosti je bolj razširjeno ali poglobljeno nego na pr. v Franciji. Vzrok temu je: mnogo manjše lastno slovstvo in praktične potrebe vzhod-

nega slovanskega narodiča. Goji se zlasti ruščina, poleg francoščine in nemščine. Pred krvavim svetovnim obračunom se je naraščaj vadih skoro le francoščine. Se 1934/35 je prišlo na 25.000 učencev s francoščino samo 5000 nemčičev. V vseh nižjih zavodih je 35.000 dijakov obiskovalo Molièrovo materinščino, 13.000 Goethejevo in komaj 1500 Šekspirovo, še manj pa Dantejevo.

V tujih govoricah podkovani mladi Bolgari imajo priliko za stike s svetom. A tudi domača zgodovina in književnost se podajata v poudarjenem narodnostnem smislu. Poznavanje starejših političnih veličin ali udarnih sil nekdanje Bolgarije, prav tako obris njihovega poznejšega trpljenja naj krepí up na politično vstajenje. Bolgarski učbeniki ali priročniki hočejo biti odmev javnega mnjenja v deželi: izražajo nerazpoloženje človeka, ki je v svojem pravu zapostavljen. Zanašajo se pa na zmago velikih načel o človeških pravicah, a ne da bi kazali maščevalnost ali pa zahteve, dosegljive z orožjem.

A. D.

F I L A T E L I J A

Nove znamke v prilog Jadranske straže

IZ MALEGA RASTE VELIKO

Živimo v času tehnike, zato se posebno mladina živo zanima za vse izume. Tehnika je v poslednjih dvajsetih letih tako napredovala, da se nam zde prvi izumi strašno neokretni in otročji. Toda če pogledamo prvi parni voz iz leta 1770., ki je na sliki pod številko 1, vidimo, da je sicer

zelo preprost, v ljudstvu pa je zbudil takrat prav toliko občudovanja kakor danes velikanski aeroplan. Zato bomo v vsaki številki »Razorov« priobčevali pod rubriko »Iz malega raste veliko« v slikah in besedah razvoj vseh važnejših tehničnih pridobitev dvajsetega stoletja. Slika nam predstavlja; št. 1

prvi parni voz iz leta 1770., ki je vozil po cestah, št. 2 lokomotivo iz leta 1803., št. 3 in 4 lokomotivi iz leta 1813., št. 5 Stefensovo lokomotivo iz leta 1816., št. 6 lokomotivo iz leta 1830., št. 7 lokomotivo iz l. 1848., št. 8 lokomotivo iz l. 1858., št. 9 pa nam kaže moderno lokomotivo za brzovlake. Takšna lokomotiva tehta približno 150 ton. Lokomotiva pod št. 2 je tehtala samo 1 tono, stroj pod št. 5 osem ton. Torej tehta ena sama moderna lokomotiva več kakor vseh osem strojev pretekle dobe.

